

застосування термінів, реконструкції їх смислів і значень, і, отже, символічного повалення «ідолів площі» навколо даного поняття.

Література

1. Філософія: Навчальний посібник / [За ред. Т.О. Сілаєвої]. – Тернопіль: Астон, 2008. – 360 с.
2. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук / Ф. Бэкон // Сочинения. В 2 томах. – М.: Мысль, 1971. – Т. 1. – С. 86 – 546.
3. Виноградов В.В. История слов / В.В. Виноградов. – М.: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 1999. – 1138 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – СПб., 1881. – Т. 2. – 807 с.
5. Большая Советская Энциклопедия / [Гл. ред. Б.А. Введенский]. – М.: Большая советская энциклопедия, 1953. – Т. 18. – 619 с.
6. Глезерман Г.Е. Интеллигенция / Г.Е. Глезерман // Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – М.: «Республика», 2001. – С. 211.
7. Интеллигенция / Философский словарь: Основан Г. Шмидтом / [ред. Г. Шишкофф, В.А. Малинин]. – М.: Республика, 2003. – С. 180 – 181.
8. Интеллигенция / Словарь философских терминов / [ред. проф. В.Г. Кузнецова]. – М.: «ИНФРА-М», 2005. – С. 204.

Шепетяк Олег Михайлович

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка

ФІЛОСОФІЯ НАРОДЖЕНА РЕЛІГІЄЮ

Особливим феноменом релігійного життя греків стала філософія. Сьогодні Грецію називають колискою філософії, а навколо питання про її виникнення сформувалося стільки легенд, що знайти правду вкрай важко. Давньогрецька філософія стала предметом найрізноманітніших спекуляцій: кожна ідеологія шукала в ній свої коріння, часто жахливо спотворюючи її сутність. Впродовж багатьох десятиліть брехлії, які намагалися знищити духовні підвалини людства і виховати атеїстично зріле варварське покоління, прокопували прірву між філософією і релігією. Саме тому сьогодні неприйнятно згадувати про філософію в релігієзнавчих дослідженнях, а в підручниках з філософії відсутні згадки про релігію. Ким тільки не ставали ранні грецькі філософи у творах таких дослідників: хіміками і фізиками, астрономами і політиками, юристами і революціонерами. При цьому свідомо замовчувались ті визначальні риси грецьких філософів, які дають можливість зрозуміти зміст їхнього життя. Якщо відмежуватись від усього спотвореного матеріалу, яким рясніють підручники, і завдати собі невеликого клопоту, щоби відкрити тексти оригіналів, в тій мірі, в якій вони збереглися і доступні нам, філософи Стародавньої Греції постають

зовсім іншими, аніж їх прийнято змальовувати. Перш, ніж проаналізувати погляди кожного з них, необхідно в'яснити основні методологічні засади, завданням яких є знищення ідеологічно обумовленої аури, крізь яку не видно й самих філософів.

По-перше, філософія зародилася не в Стародавній Греції, хоч досягнення грецьких філософів справді мали визначальний вплив на формування європейської культури. Не менш цікавою і глибокою, ніж грецька, є філософія Індії та Китаю. Але й не вони стали справжньою батьківщиною філософії. Батьківщиною філософії є не країни і не епохи, а людська душа. Відколи людина існує, відтоді вона задає собі питання про буття. Оскільки людина запитує про щось, цікавиться чимось, шукає знань про щось, вона філософствує. Філософія – це любов до мудрості. Надто примітивно було б вважати, що всі народи, які існували до розквіту давньогрецької культури були невігласами і не любили мудрості. Кожен народ виражав свою любов до мудрості по-своєму; тому в кожного народу своя філософія. Першим філософом була перша людина, яка з'явилась на Землі. Це, звичайно, не применшує значення грецької думки. Стародавнім грекам і справді вдалося підняти споконвічну філософію на новий рівень, надати їй нових форм вираження. Але все це не відірвало її від загальнолюдського контексту.

По-друге, досягнення грецьких філософів не були обмежені грецьким культурним простором. Дивно звучить теза про те, що першим філософом в історії людства був Талес Мілетський, хоча родоначальником філософії його назвав сам Арістотель [2, I,3]. Відомо, що він навчався в Єгипті. Після цього навчання він став філософом; отже, в Єгипті, як і в інших місцях, де він навчався, він вивчав саме те, що в його інтерпретації отримало форму філософії. Якщо Талес був першим філософом, то він вивчав у Єгипті філософію, якої там не було. Абсурдність таких тверджень очевидна. Незважаючи на те, що геніальність ранніх грецьких філософів неможливо переоцінити, їхня оригінальність зазвичай надто переоцінюється. В їхніх творах, якщо судити по тих фрагментах, які від них залишились, немає майже нічого, чого б не зустрічалося в поезіях Гомера чи Гесіода, або в міфах Єгипту і Месопотамії. Міфічні ідеї у творах ранніх філософів були чітко систематизовані, але не переосмислені. Кожен мислитель цього часу і простору був сином своєї епохи. Вони не були і не могли бути марксистами чи позитивістами, екзистенціалістами чи структуралістами, кантіанцями чи гегеліанцями. Вони черпали з досягнень думки своєї доби, а не з творів Нового часу. Філософи Стародавньої Греції досліджували ті проблеми, які турбували людей їхнього часу, і викладали їх у тій формі, яка була зрозумілою їхнім ровесникам.

По-третє, філософи Стародавньої Греції були передовсім богословами. Вони не займалися іншими темами, аніж тими, які стосувалися духовного життя. Жоден з них не був атеїстом. Як би не намагалися атеїстично налаштовані сучасні історики філософії представити деяких античних мислителів у зручному їм світлі, ніхто з них атеїстом не був. В той час у принципі ще не існувало явища атеїзму. Не вірити в існування Бога для

тогочасної людини було більш абсурдним, аніж не вірити в існування світу і себе самого. «У грецькій філософії існує одна стрижнева тема, яка лежить в основі всіх інших – це тема Бога і Божественного, яка у свою чергу розпадається на підтеми його пізнання, атрибутів і пошуку шляху до нього. На прикладі античності можна сказати, що будь-яка система філософії, яка заслуговує цієї назви, була передовсім теологією, при цьому раціональною і філософською теологією, яка не тільки стверджувала, а й доводила свої тези» [6, с.10]. Серед давньогрецьких філософів були критики традиційної релігії, але не було критиків релігії на загал. Давні філософи були релігійними реформаторами, які намагалися очистити спотворені народні релігійні уявлення. Вони були тими голосами волаючого у пустелі, які прикликали інтелектуальну еліту свого народу до віри в Єдиного Бога, того Бога, якого Ксенофан описував словами: «Єдиний Бог, найвеличніший між богами і людьми, не схожий зі смертними ні зовнішнім виглядом, ні думкою». Духовна інтуїція кожної людини є імпульсом для віри в Єдиного Бога. Ця віра забруднюється часом і соціальними нашаруваннями. Втім в історії людства регулярно з'являються постаті, які ставлять собі за мету очистити релігію та пробудити народи до чистої віри. Такими людьми були біблійні пророки і китайські мудреці, перські проповідники та індійські аскети; такими людьми були й грецькі філософи. Вони вирізнялися з-посеред загалу свого часу, бо підносили релігійну віру понад форми народних вірувань. Це дало Діогену Лаертському право сказати про Парменіда, що «він не йшов за переконаннями натовпу, і який насправді звільнив мислення від обману уявлень» [4, IX,3].

По-четверте, ціллю філософії було не пізнання світу, а духовне удосконалення і очищення душі. Давньогрецьких мислителів цікавило не розширення знань про природу, і не наповнення бібліотечних полиць новими томами, а духовний прогрес. Ціллю філософії були «духовні вправи» [1], за допомогою яких мислитель очищував свою душу та підносив її до небес. З'ясування людської природи та сутності речей є запорукою звільнення від залежності душі. Філософ, вникаючи у глибини буття, усвідомлював передовсім свою вищість над усіма матеріальними речами. Платон, усвідомлюючи наскільки сильно тілесність і матеріальні речі можуть поневолити людину, зв'язати її крила, називав тіло в'язницею душі, а Геракліт закликав: «Нехай наша душа буде чистою, сухою і світлосяйною» [3, D116]. Філософія дарує тому, хто нею займається, можливість побачити власне призначення, і нікчемність матерії. Не усвідомивши власної сутності, людина неспроможна підвестись над мізерними обставинами власного побуту. Платон прирівнював пересічну людину, занурену в свою буденність, до чоловіка, який сидить у печері, повернутий спиною до входу. Він бачить тільки тіні, які відбиваються на стіні, але не бачить дійсності [5, с. 209]. Щоби побачити дійсність, потрібно прикласти зусилля: вийти з печери і подолати різку біль в очах, спричинену яскравим світлом. Інакше людина буде приречена спостерігати тільки примари (δόξα). Давньогрецькі філософи розуміли, що без пізнання Істини немає спасіння, тому й розробляли свої вчення не заради них самих, а тільки як засіб осягнення спасіння. Ці ідеї були сприйняті

християнством. В одній з молитов Літургії священник просить Бога: «Прохання рабів твоїх на пожиток сповни, подаючи нам і в теперішнім віці пізнання Твоєї істини, і в майбутньому даруй життя вічне».

По-п'яте, давньогрецькі філософи не були природознавцями. Більшість досократиків написали поеми, які отримали назву «Про природу». Однак це геть не означає, що вони на перше місце поставили матеріальний світ. Слово «природа», як і грецьке φύσις та латинське natura, означають не тільки матеріальний світ, а й сутність. У висловлюваннях «природа людини», «природа Бога», «природа речей» не йдеться про предмет, вивчення якого займається фізика, хімія чи біологія. Тут ідеться про сутність. Безперечно, ранні грецькі філософи розглядали проблеми природознавства, наскільки це було доступно їхньому часу. Але ціллю їхніх досліджень було не розширення знань про матерію, а з'ясування сутності буття. Для Анаксимандра в основі світу стоїть щось безформне, неокреслюване та неописане (ἄπειρον). Але основне, що він проголосив нащадкам не це, а те, що отой апейрон «є Божеством» [2, III,4]. Оскільки справжньою ціллю філософії у розумінні її давньогрецьких представників були пошуки істинної сутності буття, а не вивчення природи заради неї самої, то філософи не прив'язували себе до неї: якщо Талес і Геракліт шукали вищу Істину в природі, то Піфагор звернув свою увагу на раціональні категорії числа, а Сократ узагалі кардинально повернув вектор думки й занурився в самого себе. Для Сократа, і багатьох мислителів до й після нього, гаслом життя і дороговказом на шляху до духовної досконалості стали слова, написані на храмі Аполлона в Дельфах: «Пізнай самого себе».

Отже, філософія є споконвічною рисою людини, яка немає ні місця, ні часу свого народження. Здобутки давньогрецьких філософів вражають своєю вічністю і проникливістю думки, проте є дітищем духовного життя їхнього культурного ареалу. Для них головною темою міркувань було богослов'я, і серед давньогрецьких філософів не було жодного атеїста. Завданням давньої філософії було не накопичення знань, а очищення душі і сприяння духовному зросту людини. Вивчення матеріального світу було потрібне їм не як самоціль, а як посередник пізнання Божественної Першопричини. До цієї цілі вони рухалися шляхом містичного осяяння.

Література

1. Адо П. Духовные упражнения и античная философия. – Санкт-Петербург: Степной ветер, 2005.
2. Аристотель. Метафизика / Пер. с гр. П.Д. Первова и В.В. Розанова. – Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006.
3. Гераклит Эфеский: все наследие. – Москва: Ад Маргинем Пресс, 2012.
4. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Пер. с гр. М.Л. Гаспарова. – Москва: Мысль, 1986.
5. Платон. Держава. – Київ: Основи, 2000.
6. Хлебников Г. Античная философская теология. – Москва: Ленанд, 2014.